

ARNE JON ISACHSEN
Professor ved Handelshøyskolen BI

Globalisering

Ny teknologi, nye måter å samarbeide på samt Kinas inntreden i den globale økonomien er viktige drivere for globaliseringsprosessen. Med tiltakende integrasjon blir imidlertid handlingsrommet som det enkelte land har i den økonomiske politikken, mindre. Globale utfordringer gjør savnet av globale styringssystemer mer merkbart. Kan dette problemet et stykke på vei løses ved tettere nettverk mellom reguleringsmyndigheter i de ulike land?

I David Ricardos teori om komparative fortrinn fra tidlig på 1800-tallet handles det i ferdigvarer. Tekstilfabrikanten i England bytter sine produkter med vinbondens i Portugal. To meter tøy for en liter vin.

Vareflyten i våre dager er ikke begrenset til de ferdige produktene. «Trade in specific tasks», er i stadig vekst. Det gjør at nettverk for komponenttilvirkning og avanserte system for logistikk, blir viktige konkurranseparametere.

Videre går handelen mellom land i dag i langt større grad innen multinasjonale selskaper. I 2005 var 47 prosent av USAs import såkalt «related party trade» dvs. handel mellom selskaper i samme konsern («intra firm trade»). Dessuten går samme typer varer begge veier over grensene; Mercedeser fra Tyskland til Frankrike og Peugeoter motsatt vei («intra industry trade»).

Til sist – ikke bare vareflyten, men også handel i tjenester, er sterkt oppadgående. Som beregninger og tegninger laget av flyingeniører i Moskva for Boeing i Seattle. Eller «call centres» i Bangalore, så den som ringer et lokalt nummer i Houston, blir betjent fra India. Uten å vite det. I årsrapporten for Verdens handelsorganisasjon (WTO) fra 1998 beskrives tilvirkningen av en amerikansk bil slik:

Thirty percent of the car's value goes to Korea for assembly, 17.5 percent to Japan for components and advanced technology, 7.5 percent to Germany for design, 4 percent to Taiwan and Singapore for minor parts, 2.5 percent to the United Kingdom for advertising and marketing services, and 1.5 percent to Ireland and Barbados for data processing. This means that only 37 percent of the production value in general is generated in the United States.

Hensikten med denne artikkelen er å få bedre grep på det noe ulne begrepet globalisering. Vi starter ut så enkelt som mulig – byggmesteren på Geilo som har globalisert sin virksomhet. Avsnitt to gir noen definisjoner på begrepet globalisering og klargjør kvintessensen av det. Dernest går vi nøyere inn på viktige «drivere» i globaliseringsprosessen. Artikkelen avsluttes med en diskusjon av globale styringsproblemer som en stadig mer sammenvevd verden skaper.

OLA HETER EN MANN

Ola er byggmester på Geilo. Han er spesialist på laftede tømmerhytter. For noen år siden prøvde han seg med import av laftede stokker fra Litauen. Det var ikke vellykket. Balterne kunne ikke det med tørking av tømmer. Men

Ola gav seg ikke. I 2004 – i mai det året ble de baltiske land tatt opp som medlemmer i EU – startet han produksjon av laftede hytter i Estland. Basert på tegninger som Ola sender elektronisk til Estland, settes nye hytter opp. Når en hytte står som den skal – dog uten dører, vinduer, kjøkkeninnredning etc. – tas den ned stakk for stakk og sendes vestover. I Hallingdal står polske snekkere klare til å sette opp hytta på opparbeidet tomt der grunnmuren allerede er klar.

Ola har et nært og godt samarbeid med Uvdal snekkerverksted som leverer innredninger av alle mulige slag. Selv bruker Ola mye tid og krefter på å få lagt ut nye tomter. Både Hol kommune og grunneierne på Geilo og Ustaoset ser med blide øyne på den foretaksomme byggmesteren.

Over tid har Ola blitt litt av en kløpper på PC, på avanserte tegneprogrammene for laftede hytter. Det gjør det lettere å kommunisere med kundene – fremtidige hytteeiere – som nå kan få skreddersydde laftehytter. Kontakt med kundene tar mer av Olas tid nå enn den gang han drev i liten målestokk, og sammen med et par ansatte laftet hyttene selv.

Ola har globalisert virksomheten sin. Han driver utflagging («offshoring») av selve råbygget. Men sitter selv på tegningene eller teknologien. Som imidlertid kan overføres til bedriften i Estland med et tastetrykk. Videre bruker Ola lokale gravemaskinførere og polske snekkere – alle med egne firmaer. Utkontraktering («outsourcing»), både til innenlandske og utenlandske bedrifter er således blitt en del av Olas forretningskonsept.

Noen erfarne snekkere i Hallingdal – kollegaer fra gammelt av – ser med ublide øyne på den foretaksomheten Ola legger for dagen. Hvilke timepriser kunne ikke de tatt seg om det ikke var for underprisingen Ola driver med ved import av råbygg fra Estland? Bruk av polske snekkere er enda verre. Også skogeiere i Norge har blandede følelser omkring Olas virksomhet. Norsk trevirke møter skarpere konkurranse.

Når Ola bruker håndverkere i Estland og tar inn snekkere fra Polen, blir presset i norsk økonomi ved økt hyttebygging mindre. Mer generelt, tiltakende globalisering gjør det vanskeligere for politikerne å stå imot kravet om økt bruk av oljepenger.

KVINTESSENS AV GLOBALISERING

I *Wikipedia* som er et brukerbasert leksikon på internett, og nå verdens klart mest brukte, under kontinuerlig utvikling og forbedring – selv et levende eksempel på den omseggripende globaliseringen – finner vi følgende definisjon:

Globalization is an umbrella term for a complex series of Economic, Social, Technological, Cultural, and Political changes seen as increasing Interdependence, Integration and Interaction between People and Companies in disparate locations. The phenomenon has been noted since the 1980s referred to as *The shrinking of time and space*. The term «globalization» is used to refer to theses collective changes as a Process, or else at the Cause of turbulent change.

Vi merker oss at globalisering her omtales som en *prosess*. Det er altså snakk om dynamikk – ting endres over tid. Men i samme setning lar man begrepet globalisering fremstå som *årsak* til turbulente endringer. Den gjensidige avhengigheten øker. På godt og vondt. Begrepet globalisering henspeler på at verden blir mindre, både i tid og avstand, men også på en økende bevissthet om verden som et hele. Vi er alle i samme båt.

VIKTIGE DRIVERE FOR GLOBALISERING

Boken *The World is Flat* av Thomas L. Friedman, fra 2005, er kreativ. For å forstå hva globalisering innebærer trengs nye begrep og nye måter å se verden på. Med uttrykket «jorda er flat» fanger Friedman opp tre sett av krefter:

Den første «driveren» er *ny teknologi* som gjør at du – nesten uansett hvor på kloden du er – kan kontakte andre, dele erfaringer og jobbe sammen med dem. (Ola sender tegninger av laftede hus til Estland – selv om han skulle være på safari Afrika.) Videre kan du hente ned mengder av informasjon over nettet. Ved intelligent bruk av stadig mer intelligente søkemotorer, kan du lettere og kjappere få tak på det du er ute etter. Og minst like viktig, og mer spennende – få tak på ting du ikke visste eksisterte.

Friedman minner her om hvor lang tid det tok fra Edison oppfant glødelampen i 1879 før elektrisitet virkelig fikk følbare virkninger for produksjon og for vekst i produktivitet. Det var først mange tiår senere, da små elektriske motorer hadde erstattet dampmaskiner og annet

tungt utstyr, og nye fabrikker satt opp, tilpasset den nye teknologien, at det ble fart i sakene. En oppfinnelse blir mye mer verdifull når andre oppfinnelser kommer på markedet som gjør at den første blir lettere å ta i bruk og får større anvendelse. Vi snakker da om *komplementaritet* – oppfinnelser eller teknologier som utfyller hverandre.

Som eksempel på teknologiske fremskritt som fremmer globaliseringen, trekker Ben Bernanke, USAs nye sentralbanksjef, frem «...dramatic improvements in supplychain management, made possible by advances in communication and computer technologies, (that) have significantly reduced the costs of coordinating production among globally distributed suppliers.» (Bernanke, 2006, s. 4)

Det andre sett av krefter som er med på å gi globaliseringen den formen den har, er *nye måter å arbeide og samarbeide på*. Store lønnsforskjeller for samme type arbeid, i kombinasjon med nye måter å kommunisere på, gir løsninger man knapt kunne tenke seg et par tiår tilbake. Eksempelvis har Boeing flere hundre ingeniører ansatt i Russland, som jobber med design av nye flytyper – mange av dem med verdifull erfaring fra produksjon av MIG jagerfly. Russerne på sin side utkontrakterer noe arbeid til ingeniører i Ukraina. Den russiske ingeniør har en fjerdepart av lønnen til den amerikanske, men kanskje det doblete av den ukrainske.

Thomas Friedman legger vekt på at nye samarbeidsformer i stor grad skjer på det horisontale planet. Det gjelder å utnytte kunnskaper og ferdigheter hvor de måtte finnes. En viktig forutsetning for å lykkes her er fri flyt av informasjon mellom de samarbeidende partene. Her reiser det seg to problemer.

- Beskyttelse av «intellectual property rights». Denne er for svak i mange land.¹
- Tiltro til at informasjon mellom samarbeidende bedrifter ikke misbrukes. (Ola er engstelig for at snekkerne hans i Estland skal ta kontakt med andre byggmestere i Hallingdal, vise dem tegninger, og forhandle om jobber.)

Det tredje sett av krefter har med *økningen av den globalt tilgjengelige arbeidsstokken* å gjøre. I 1978 la Kina om sin økonomiske politikk, i 1991 India, og i etterfølgende år repu-

blikkene som utgjorde det tidligere Sovjetunionen. På få år blir antall arbeidstakere i det globale marked fordoblet til mer enn 3 milliarder.

At arbeidsstokken globalt sett øker så kraftig, har store virkninger for markedspriser i vår del av verden. Ikke bare blir klær og sko billigere år for år; også arbeidstakere i rike land som konkurrerer med dem i fattige, kan få problemer med å holde prisene, dvs. lønningene, oppe. Ufaglærte og lavtlønte får lett en tøffere hverdag når det blir så mange flere av dem. Så ser vi da også at inntektsforskjellene i mange i-land er klart økende – også i Norge.

Men virkningene på lønningene omfatter mer enn de ufaglærte. Alt arbeid som kan overføres elektronisk, står i fare for å bli konkurranseutsatt. Således bør du tenke deg to ganger om, om du som lege skal satse på radiologi eller kirurgi. I USA er det ikke uvanlig at røntgenbilder sendes til Australia for der å bli analysert. Som kirurg er du mindre utsatt for konkurranse fra utlandet. Men ikke helt. Operasjoner kan nå gjøres elektronisk. Og hva fremtiden her vil kunne bringe, vil den som lever få se.

En annen skribent i samme gate som Thomas L. Friedman er Alvin Toffler – han som gjorde furore med *Future Shock* i 1970. Toffler har nå kommet ut med boken *Revolutionary Wealth*. Han er her opptatt av de muligheter for fleksibilitet og desentralisering som ny teknologi inviterer til. Blant annet blir det mulig for kunden eller konsumenten å gjøre stadig mer av jobben selv. Toffler lanserer begrepet «Prosumer», dvs. man er både produsent og konsument. Tenk bare på hvordan banktjenester nå utføres. Du gjør mye selv. Som nettkunde trenger egentlig ingen andre å være borti kontoen din. Og snart er du ditt eget reisebyrå, din egen bruktbilselger og din egen lege. Lege? Ja, Toffler ser for seg at folk i økende grad kan ta prøver selv, stille enkle diagnoser selv og medisiner seg selv. I så fall, hva vil det kunne bety for helsevesen og eldreomsorg som vi er så engstelige for skal kreve så store ressurser i fremtiden?

GLOBALE MARKEDER UTEN GLOBAL STYRING?

Fordi «politics remain firmly rooted in the sovereignty of the state», som George Soros uttrykker det, er konflikter eller interessemotsetninger mellom aktører fra forskjellige

¹ For erfaringer med «intellectual property rights» i Kina, se *Mr. China* av Tim Clissold.

land ofte vanskelig å håndtere. Når konsekvensene av et lands atferd merkes, ikke bare for landet selv, men også for resten av verden, hva gjør man da? Det klassiske eksemplet her er forurensning. Det enkelte land har tendens til å forurense for mye. Og også til å ta opp for mye fisk av havet. De positive effektene har landet selv glede av – små utgifter til miljøtiltak og større fiskefangster. De negative – økende forurensning og synkende fiskebestand – deler det med verdenssamfunnet.

Forsøk på bindende globale ordninger har ikke alle vært like vellykket. USA har verken ratifisert Kyoto-protokollen om begrensning av CO₂-utslipp, eller gitt sin tilslutning til International Criminal Court (ICC). Egnede straffetiltak for land som ikke lever opp til forpliktelser det selv har godtatt, er ikke enkelt å finne. Hvilket gir internasjonal diplomati nok å streve med.

Å etablere «Rule of Law» mellom land er vanskelig. Om en avgjørelse fra Dispute Settlement System i WTO ikke skulle aksepteres, la oss si av Frankrike – man nekter å godta krav om import av genmodifisert mat fra USA – hvilke sanksjonsmuligheter har da USA? Å gå til militær aksjon er neppe aktuelt. Handelskrig derimot, vil ganske sikkert komme i gang. Eller økonomiske sanksjoner av en annen karakter vil bli satt i verk. Hvor mye enklere er det ikke *innen* et land! Om du taper din sak, må du pent rette deg etter domsavgjørelsen. Staten har maktmidler den vil ta i bruk for å se til at så skjer. På den globale arena mangler man egnede maktmidler eller sanksjonsmuligheter når det enkelte land ikke aksepterer overnasjonale myndigheter.

Er globale nettverk tidens løsen?

Hvordan bedre «global governance» eller måten denne verden styres på? Bindende samarbeid på multilateral basis er en vei å gå. Derfor har vi FN. Med alle sine underorganisasjoner. Og derfor har vi IMF og Verdensbanken. Og EU. Men dette er ikke nok. I boken *A new world order*, tar professor Anne-Marie Slaughter ved Princeton University til orde for en sterkere satsning på nettverks-samarbeid mellom land, på det horisontale planet så vel som på det vertikale. På toppen har vi G-8, et horisontalt nettverk mellom statsledere i åtte av verdens mektigste land. Og også mellom deres finansministere, som i samarbeid med IMF, og med egne sentralbanksjefer, koordinerte responsen til Asia-krisen i 1997-98.

I 1999 ble G-20 gruppen etablert. Dette er et uformelt forum for diskusjon mellom tyve land, rike og fattige, med fokus på økonomisk stabilitet på global basis. Forumet har ingen permanent stab. Lederskapet går på rundgang. I 2006 har Australia formannskapet, året etter tar Sør-Afrika over.

Selv om USA ikke har ratifisert Kyoto-avtalen, har landet et tett samarbeid med Canada og Mexico, innen rammen av NAFTA, for iverksettelse av miljøtiltak og samordning av reguleringer i de tre landene.

Nettverkssamarbeid mellom etterretningsorganer og politimyndigheter i ulike land har fått et kraftig oppsving i takt med økende utbredelse av internasjonal terrorisme.

Men nettverkssamarbeid er ikke begrenset til regjeringer, reguleringsmyndigheter og etterretning. Også på det juridiske området er det en klar tendens til samordning på global basis. Domsavgjørelser i et land kan påvirkes av domsavgjørelser eller lovforklaringer i andre land. Eller som vår egen høyesterettsjustitiarius Carsten Smith sier «... it is the duty of national courts – and especially of the highest court in a small country – to introduce new legal ideas from the outside world into national judicial decisions.» (Slaughter 2004 s. 70). Også ved utforming av lover kikker man nå i større grad over grensen enn tidligere.

Hvert nettverk har sin egen historie, sitt eget formål og sine egne aktiviteter. De skaper tillit mellom myndigheter i ulike land. Slike nettverk, sier professor Slaughter, «expand regulatory reach, allowing national government officials to keep up with corporations, civic organizations, and criminals.» (side 3).

Den internasjonale arena består ikke bare av «nation states» – separate enheter som kun samhandler via sine departement for den slags; State Department i USA og Utenriksdepartementet i Norge. Nettverk av den karakter som her er skissert, bestående av embetsmenn og politikere fra mange land, gir grunnlag for langt rikere samhandling myndigheter imellom. Den økte samhandlingen på *disaggregert nivå* innebærer en konseptuell endring – vi må se verden på annen måte. Det er riktig det – vi har ingen regjering på globalt nivå. Men en god del av de oppgavene en slik regjering ville hatt, nemlig å gi lover, og å administrere og dømme i henhold til dem, dekkes av et stadig tettere nettverk, i hovedsak av horisontal karakter.

Men her er også et vertikalt element. Relasjonen mellom rettsvesenet i det enkelte EU-land og European Court of Justice (ECJ) er mellom et nasjonalt organ og et overnasjonalt. Tilsvarende har NAFTA domsmyndighet over rettsvesenet i USA, Canada og Mexico ved uenighet om tolkning av frihandelsavtalen disse tre land imellom.

Nasjonaltstaten forsvinner ikke. Den er fremdeles den viktigste aktør på den globale arena. Men mange av dens oppgaver deles ut eller delegeres. Noen til nettverk. Andre til overnasjonale organer. Om man ikke fanger opp denne utviklingen, advarer professor Slaughter, vil man ikke få noen fullgod forståelse av den globale utviklingen.

I sin anmeldelse at boken *A New World Order* peker professor Gordon L. Clark ved Oxford University i England på at boken til Slaughter er én i en serie på flere der amerikanske akademikere omsider har fanget opp hva andre land lenge har levd med; tilpasning mellom land preget av gjensidig avhengighet. I USA derimot, der de neokonservative kreftene har stort spillerom, har diskusjonen mer vært fokusert på «... the exercise og absolute economic and military power» (Clark 2005, s. 115). Det store spørsmålet, sier den engelske professoren, er om Slaughters bok – og andres – vil bli tatt på alvor av president Bush og hans regjering.

..... eller kanskje globaliseringen har gått langt nok?

Mens mange – de fleste – tar fortsatt økonomisk integrasjon for gitt, stiller professor Dani Rodrik ved Harvard University spørsmålet om vi ikke er i ferd med å gå for langt. Hvor mye globalisering er vi interessert i? Hvor mye tåler vi? Og hvilke erfaringer kan vi trekke på?

Bretton Woods perioden, sier professor Rodrik, var preget av en begrenset form for økonomisk integrasjon. Med god kontroll på kapitalbevegelsene hadde det enkelte land muligheter for å føre en selvstendig rentepolitikk. Gjennom GATT forhandlet man ned toll og andre handelsbarrierer. Men denne liberaliseringen omfattet bare en del av varestrømmene mellom land – hovedsakelig industriprodukter. Handel i tjenester så vel som i jordbruksprodukter ble holdt utenfor. Og for arbeidsintensive bransjer som teko lagde man særlige ordninger til beskyttelse av innenlandske bedrifter.

Vellykket kapitalisme fordrer at institusjoner utvikles som gjør at markedene fungerer, og at resultatet er akseptabelt

for de fleste. Det krever evne til kontinuerlig fornyelse. Professoren trekker frem sentralbanker som ser til et ordnet pengesystem; aktiv finanspolitikk som virker stabiliserende på sysselsettingen; antitrust-lovgivning som sikrer sunn konkurranse; sosiallovgivning som tar vare på de svake; og politisk demokrati med stemmerett for alle.

Ulike land, minner Dani Rodrik om, har valgt ulike modeller. Amerikansk kapitalisme er meget forskjellig fra japansk. Og begge er ulike den vi finner i det kontinentale Europa. Disse ulikhetene gjenspeiler forskjeller i historie, i preferanser og i holdninger. Eksempelvis er amerikanere mer opptatt av likhet i muligheter, mens europeere skjeler hen til likhet i resultat. I Japan har livslang ansettelse i de store bedriftene ført til et annet behov for sosialt sikkerhetsnett på statlig plan enn i Europa. I USA er det i større grad opp til den enkelte å sørge for dekning av utgifter til utdannelse og helse enn hos oss.

Frem til tidlig på 1980-tallet var ønsket om økonomisk integrasjon underordnet ønsket om økonomisk styring på det nasjonale plan. Demokratisk valgte myndigheter i det enkelte land hadde et visst slingringsmonn for hvordan økonomien skulle innrettes. Ikke bare gav dette ulike ordninger i ulike land, hevder professor Rodrik, det gav også politisk handlingsrom og politisk legitimitet. Med tiltakende økonomisk integrasjon de siste par tiår blir handlingsrommet stadig mindre. Det kan gå på den politiske legitimiteten løs.

Institusjonelle og juridiske ulikheter mellom land fører til segmentering av markeder på samme vis som transportkostnader og toll. Harmonisering av ulike institusjoner gjør skiller mellom land mindre. Mindre segmentering gir ytterligere globalisering – eller det Dani Rodrik kaller «deep integration».

Innen EU ser vi dette meget tydelig. Harmonisering av skattesatser og av slangeagurker. Felles landbrukspolitikk. Prinsippet om at godkjenning av et produkt i ett land automatisk gir godkjenning i et annet. Direktiver av alle mulig slag. Landene blir mer like. Handelen øker. Men styringsevnen for politikerne på det nasjonale plan svekkes.

Et tilbakevendende problem i Brussel er uthulingen av nasjonalstatens rolle. Det levende demokratiet er også under press. Ved valg til EU-parlamentet er det i mange

land færre enn halvparten som velger å benytte sin stemmerett.

Tilhengere av globalisering, sier professor Rodrik, «...often present their position with an air of inevitability, as if it has a natural logic that only economic illiterates would reject.» (Rodrik 2005, s. 207). Erkjennelsen av at det finnes ulike veier globaliseringen kan ta, og at politiske valg vil være bestemmende for den utviklingen vi får, vil virke frigjørende på diskusjonen av dette viktige temaet.

Sammenfatningsvis synes Anne-Marie og Dani enige om at globaliseringsprosessen er i ferd med å gi oss en verden preget av «global markets without global governance». Mens Princeton-professoren vil bedre styringen gjennom utbygging av ulike typer nettverk, vil vår mann på Harvard bremse opp selve prosessen.

REFERANSER

Bernanke, B. (2006): «Global Economic Integration: What's New and What's Not?», Paper presented at symposium sponsored by Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, August 24-26, 2006, se Reserve Bank of Kansas (2006).

Clark, G. L. (2005): Anmeldelse av Slaughter (2004) *A new world order*, i *Planning Theory*, s. 113-115.

Clissold, T. (2004): *Mr. China: A Memoir*, Constable and Robinson.

Friedman, T. L. (2005): *The world is flat*, Farrar, Straus and Giroux, New York.

Rodrik, D. (2005): «Feasible globalization», i Weinstein, M. M. (red.), *Globalization. What's new?*, Columbia University Press, New York.

Slaughter, Anne-Marie (2004): *A new world order*, Princeton University Press, Princeton.